

WARSZAWA

MIASTO WIELU KULTUR

Przewodnik edukacyjny

WARSZAWA 2010

Wydawca

Stowarzyszenie na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego PRO HUMANUM
ul. Międzynarodowa 32/34a lok. 78
03-922 Warszawa

WWW.PROHUMANUM.ORG

ISBN 978-83-62313-00-6

Publikacja została wydana dzięki dofinansowaniu ze środków m. st. Warszawy dotacji Biura Edukacji M. ST. Warszawy, przekazanych na podstawie umowy nr BE/B/V/2/9/1/U-483/242/2009/NGO Biura Kultury M. St. Warszawy wydatkowanych na podstawie umowy nr KU/B/VII/1/1/128/10.

Redakcja merytoryczna: Beata Machul-Telus, Martyna Majewska

Redakcja językowa: Agnieszka Wołk-Łaniewska

Opracowanie graficzne: Kwiatek

Opracowanie graficzne prezentacji Power Point: Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak

Zdjęcia Warszawy: Krzysztof Majewski

Copyright by PRO HUMANUM, Warszawa 2010

Wydanie I

Copyright to novel „Charlie Godo” by Jacek Milewski, publishing rights by
Wydawnictwo Zysk I S-ka

Druk

Miller Druk Sp. z o.o., ul. Jagiellońska 82, 03-301 Warszawa
tel. (022) 614 17 67, fax: (022) 811 21 4

Tłoczenie płyty

XDISC Polska Sp. z o.o., ul. Jagiellońska 82, 03-301 Warszawa

Karaimskie dziedzictwo kulturowe w Warszawie

Autorka: Beata Machul-Telus – politolog, pedagog. Absolwentka Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Wyższej Szkoły Pedagogicznej ZNP w Warszawie i Podyplomowych Studiów Filozoficznych na Uniwersytecie Warszawskim. Ukończyła także Letnią Szkołę Nauczania o Holokauście oraz projekt edukacyjny Wielokulturowa Europa organizowane przez Uniwersytet Jagielloński. Współautorka opracowania Krajowego Programu Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i Związanej z Nimi Nietolerancji 2004-2009. Prezes Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego PRO HUMANUM. Autorka i koordynatorka projektów edukacyjnych z zakresu wielokulturowości oraz przeciwdziałania dyskryminacji. Obecnie pracuje w Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu RP.

Specjalne podziękowanie składam na ręce Pani Marioli Abkowicz – Przewodniczącej Zarządu Związku Karaimów Polskich w RP za pomoc w zdobyciu materiałów i polecenie odpowiedniej literatury.

Temat zajęć

Mniejszość karaimska w Warszawie oraz jej rola w historii Polski.

Wielkość grupy: około 30 osób.

Czas trwania zajęć: dwa razy 45 min (90 min.).

Po zakończeniu zajęć uczestnik:

- rozumie rolę Karaimów w życiu intelektualnym Polski - wymienia nazwiska osób związanych z mniejszością karaimską, które w szczególny sposób zasłużyły się dla Warszawy i wskazuje ich dokonania;
- potrafi wskazać podobieństwa i różnice w eschatologii chrześcijańskiej i karaimskiej;
- wyjaśnia pochodzenie ważniejszych tradycji, zwyczajów i obrzędów karaimskich wskazując, na różnice i podobieństwa z kulturą większościową.

Materiały wykorzystywane w czasie zajęć

Prezentacja PowerPoint, rzutnik multimedialny; ewentualnie wydrukowane zdjęcia nagrobków Cmentarza Karaimskiego w Warszawie.

Opis zajęć

1. Na tydzień przed planowanym wyjściem prowadzący/a prosi, aby uczestnicy podzielili się na pięcioosobowe grupy. Każda grupa powinna postarać się znaleźć w bibliotece lub internecie informacje o znanym Karaimie, który został pochowany na cmentarzu karaimskim w Warszawie. Jedna z grup powinna poszukać informacji o rytuałach pogrzebowych Karaimów.
2. Prowadzący/a zabiera grupę na cmentarz karaimski w Warszawie, przy ul. Redutowej 34.

3. Grupy starają się odnaleźć nagrobki Karaimów, na temat których informacje wyszukały wcześniej.
4. Prowadzący/a ustala przebieg trasy, cała klasa odwiedza kolejne nagrobki, a reprezentanci poszczególnych podgrup przedstawiają sylwetkę zmarłego. Prowadzący/a zwraca uwagę na istotne role, jakie Karaimi pełnili w życiu intelektualnym i kulturalnym Polski.
5. Wybrana do tego zadania grupa przedstawia różnice w nagrobkach karaimskich i chrześcijańskich, oraz opisuje karaimski obrzęd pogrzebowy.
6. Grupa wraca do szkoły. W klasie prowadzący/a omawia z uczniami stosunek Karaimów do Biblii – prosząc o porównanie z tradycją chrześcijańską. Następnie nawiązuje do przedstawionych przez jedną z grup informacji o karaimskich obrzędach pogrzebowych i moderuje dyskusję na ten temat.
7. Prowadzący/a przedstawia klasie inne wymiary kultury karaimskiej (np. elementy kuchni karaimskiej – jakie potrawy podawane są przy okazji różnych uroczystości, w tym pogrzebów).

Materiały pomocnicze

- Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce (prezentacja na CD).
- Mniejszość Karaimska w Polsce – podstawowe informacje (tekst na CD).
- Wiara karaimska (tekst).
- Tradycje i obrzędy Karaimskie (tekst).
- Znani Karaimi pochowani na muzułmańskim cmentarzu w Warszawie (tekst).

Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce.
Mniejszość Karaimska w Polsce – podstawowe informacje

Bibliografia

- Almanach Karaimski, pod red. M. Abkowicz i A. Sulimowicz, Wrocław Bitik 2007
- Działko K., Mniejszości etniczne w Polsce – Karaimi, www.etnologia.pl
- Machul-Telus B., Karaimi polscy - ze szczególnym uwzględnieniem działalności warszawskiej, „Studia Mazowieckie” nr 3, Pułtusk 2009
- Pełczyński G., Karaimi Polscy, PTPN, Poznań 2004
- Pełczyński G., Rys dziejów Karaimów Warszawskich, [w:] Warszawa: etniczne i społeczno-kulturowe zróżnicowanie miasta (XVII-XX w.), pod red. A. Stawarza, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Warszawa 1998, s.66
- Rumpel A., Karaimi polscy jako mniejszość etniczna i religijna, <http://www.kosciol.pl/article.php/20050608191535408/print>.
- Szyszman Sz., Karaimizm – doktryna i historia, Bitik, Wrocław 2005
- Zajączkowski A., Zarys religii karaimskiej, Bitik, Wrocław 2006

Strony internetowe

- Strona internetowa Związku Karaimów w Polsce www.karaimi.org
- Cmentarz karaimski w Warszawie <http://www.awazymyz.karaimi.org/index.php?p=414&a=2>
- Karaimska baza literacko-bibliograficzna www.jazyszlar.karaimi.org
- Karaimi (strona w j. angielskim) <http://www.karaite-korner.org/>

Materiał pomocniczy

Wiara karaimska

Etymologia nazwy wyznawców doktryny karaimskiej jest różnie wyjaśniana:

- od czasownika kara – czytać i badać (Pismo Święte) – z tego wynikałoby, że karaimi to „badacze Pisma Świętego”;
- od drugiego znaczenia tego czasownika „zapraszać, krzyczeć”, czyli „zapraszający, misjonarze”;
- od arabskiego kari – czytający; karaimi byłiby więc „doświadczonymi czytelnikami”⁴³.

⁴³ Szyszman Sz., *Karaimizm – doktryna i historia*, Bitik, Wrocław 2005, s.23

Właściwy karaimizm powstał w VIII wieku w Mezopotamii, a za jego założyciela uważa się Anana Ben Dawida (754-775). Podstawę wiary karaimskiej stanowi Stary Testament, zwłaszcza Dekalog, przy czym zasadą i obowiązkiem każdego Karaima jest indywidualna, niezależna od żadnych autorytetów interpretacja tych tekstów. Nie może być jednak ona sprzeczna z Biblią⁴⁴.

⁴⁴ Patrz: Pelczyński G., *Najmniejsza mniejszość. Rzecz o Karaimach polskich*, Warszawa 1995 r.

Karaimizm uznaje czterech Proroków: Mojżesza, Jezusa, Mahometa i Anana ben Dawida, za największego z nich uważając Mojżesza. W odróżnieniu od judaizmu, chrześcijaństwa i islamu, których podstawą również jest Stary Testament, ale uzupełniony odpowiednio: Talmudem, Nowym Testamentem i Koranem, podstawą religii karaimskiej jest Pięcioksiąg i 19 Ksiąg Proroków, a Dekalog (Dziesięcioro Przykazań) jest zasadniczym kodeksem moralnym i etycznym.

Karaimi wyznają wiarę opartą na pięciu podstawowych zasadach⁴⁵:

- stworzenie świata przez Byt jedyny i niematerialny;
- objawienie Prawa Bożego za pośrednictwem Mojżesza i innych proroków, którzy po nim nastąpili;
- każdy wierzący sam musi studiować Pismo Święte w języku oryginału (wszelkie tłumaczenia są interpretacją natchnionego tekstu);
- oczekiwanie Mesjasza-odkupiciela;
- zmartwychwstanie umarłych.

Według religii karaimskiej Pan Bóg zesłał Pismo Święte – konieczne i wystarczające narzędzie zbawienia. Wszystkie księgi Biblii mają taką samą wartość jak księgi części pierwszej, tzn. Pięcioksięgu; ich zbiór jest całkowicie wystarczający, aby nie korzystając z innych źródeł prawodawczych, jednoznacznie wyznaczyć normy religijne.

Każdy powinien interpretować przykazania według własnego rozumu i mądrości. Stąd wynika najważniejsza zasada karaimizmu: „Wnikliwie studiować Pismo Święte i nie przyjmować na ślepo opinii innych”. Każdy powinien przez całe swoje życie z wielką dokładnością i w pełni świadomie wypracowywać i precyzować własny osąd na podstawie studiów i badań nad tekstem⁴⁶.

⁴⁶ Szyszman Sz., ...
op.cit. ss. 25-26

Obowiązek nauki był zatem wśród Karaimów powszechny od samego początku istnienia tej grupy.

W 1837 r. dekretem carskim ustanowiono na Krymie Karaimski Zarząd Duchowny oraz urząd hachana, który odtąd był duchowym i świeckim zwierzchnikiem całej społeczności karaimskiej. Miejscem jego rezydowania stała się Eupatoria. Wszyscy duchowni

karaimscy, zwani hazanami, są obieralni i pełnią rolę przewodzących w zbiorowych modlitwach, odprawianych w kienesach (z arab. kanisa – kościół).

Liturgia opiera się przede wszystkim na śpiewie i recytacji psalmów. W użyciu są również hymny późniejszego pochodzenia, osnute na kanwie psalmów. Krótkie liturgie odprawia się w kienesach codziennie rano i wieczorem, dłuższe zaś w soboty i święta⁴⁷.

Podczas modlitwy Karaimi zwracają się twarzą ku południowi, a więc w kierunku Jerozolimy, jak czynił to Prorok Daniel. Także ołtarz w kienesie zwrócony jest ku południowi. Rozmowy, przechodzenie z miejsca na miejsce są w czasie modlitwy czy nabożeństwa niedopuszczalne. Na nabożeństwo składa się szereg modlitw o różnych funkcjach: chwalebnych, dziękczynnych, pokutniczych (spowiedź), błagalnych i zawierających wyznanie wiary⁴⁸.

Najważniejsze modlitwy, zwłaszcza spowiedź, od wieków przyjęto u Karaimów odmawiać w języku karamskim, tak więc obok liturgii biblijnej w języku hebrajskim, istnieje obszerna literatura rodzima, karaimska. Spowiedź czyta celebrant (hazzan), a jej słowa wszyscy wierni powtarzają za nim.

⁴⁷ Karaimi na Krymie, www.eastway.pl/karaimi+na+krymie

⁴⁸ Zajączkowski A., *Zarys religii karaimskiej*, Bitik, Wrocław 2006, s. 30

W religii karaimskiej obowiązuje dziesięcioro przykazań⁴⁹:

⁴⁹ Ibidem, s.12

1. Jam jest Pan Bóg twój, którym cię wywiódł z ziemi egipskiej, z domu niewoli.
2. Nie będziesz miał bogów cudzych przede mną. Nie uczynisz sobie figury ciosanej ani żadnego podobieństwa, które jest na niebie w górze i które na ziemi nisko, ani z tych rzeczy, które są w wodach pod ziemią. Nie będziesz się im kłaniał, ani służył, ja jestem Pan Bóg twój mocny, zapalczywy, nawiedzający nieprawość ojców nad synami do trzeciego i do czwartego pokolenia tych, którzy mnie nienawidzą, i czyniący miłosierdzie na tysiące tych, którzy mnie miłują i strzegą przykazania mego.
3. Nie będziesz wzywał imienia Pana Boga twego nadaremno, bo Pan nie będzie miał za niewinnego tego, który by wzywał imię Pana Boga swego nadaremno.
4. Pamiętaj, abyś dzień sobotni święcił. Sześć dni robić będziesz i będziesz czynił wszystkie dzieła twoje. Ale dnia siódmego odpocznienie Pana Boga twój jest: nie będziesz czynił żadnej roboty weń, ty i syn twój, i córka twoja, i służa twój, i służebnica twoja, bydło twoje i gość, który jest między bramami twymi. Przez sześć dni bowiem czynił Pan niebo i ziemię, i wszystko, co w nich jest, i odpoczął dnia siódmego, i przeto błogosławił Pan dniowi sobotniemu i poświęcił go.
5. Czcij ojca twego i matkę twoją, abyś był długowieczny na ziemi, którą Pan Bóg daje tobie.
6. Nie zabijaj.
7. Nie cudzołóż.
8. Nie kradnij.
9. Nie mów przeciw bliźniemu twemu świadectwa fałszywego.
10. Nie będziesz pożądał domu bliźniego twego, ani będziesz pragnął żony jego, ni sługi, ni służebnicy, ni wołu, ni osła, ani żadnej rzeczy, która jego jest.

Materiał pomocniczy:

Tradycje, święta i obrzędy karaimskie

Karaimi, podobnie jak Żydzi, zachowali swą tożsamość dzięki pielęgnacji unikalnych, charakterystycznych dla tej grupy tradycji. Duże znaczenie miała też zapewne bardzo długo przestrzegana zasada endogamii – czyli zawierania małżeństw we własnej grupie narodowej. To ona pozwoliła na ocalenie języka i kultury, choć z drugiej strony – uniemożliwiła rozwój liczebny narodu. Dopiero w połowie XIX wieku pojawili się między nimi obcy etnicznie współmałżonkowie.

Jednym z kluczowych elementów tradycji karaimskiej jest życie wedle bardzo precyzyjnego kalendarza, wyznaczanego przez święta religijne. W religii karaimskiej świętami są⁵⁰:

Szabbat – dzień sobotni. Siódmy dzień każdego tygodnia, dzień odpoczynku i czytania Pisma. Tego dnia należy się powstrzymać od jakiegokolwiek pracy, każdy wierny zobowiązany jest poświęcić się odpoczynkowi duszy i ciała;

Dzień Nowiu (Janhy aj);

Nowy Rok (Jił baszi);

Wielkanoc (Chydzý Tymbyłarnyn) – siedmiodniowe święto, zaczynające się wraz z zachodem słońca 14 dnia miesiąca Artarych-aj (marzec-kwiecień), a kończące wieczorem 21 dnia tegoż miesiąca. Święto to ustanowio na pamiątkę wyjścia z niewoli egipskiej;

Święto Tygodni (Chydzý Aftałarnyn) obchodzone się na pamiątkę tego, że w Ziemi Świętej w tym czasie dojrzewało zboże; lud udając się do Jerozolimy na obchody Święta Tygodni przynosił ze sobą do Świątyni chleb wypieczony z mąki z nowego plonu;

Święto Namiotów (Chydzý Ałaczyłarnyn) – trwające osiem dni święto ma przypominać o namiotach, w których wywieziony przez Boga z niewoli egipskiej lud Izraela mieszkał podczas swej czterdziestoletniej wędrówki po pustyni;

Święto Trąb (Byrhy kiuniu) wypada na pierwszy dzień miesiąca Ajrychsy-aj (wrzesień-październik). Jest początkiem roku, pierwszym dniem pokuty, dniem dziękczynienia. Od tego dnia rozpoczyna się dziesięciodniowy czas pokuty, naznaczony modlitwami, odprowadzonymi w kieniesie codziennie o świcie;

Dzień odpuszczenia grzechów (Boszałtych kiuniu) - Dzień Pojednania. Dzień pokuty i wyrzeczenia się grzechu. Cały dzień obowiązuje post.⁵¹.

Także życie prywatne Karaimów naznaczone jest częstymi świętami. Bardzo uroczyste celebrują oni kluczowe momenty ludzkiego życia: zaślubiny, narodziny, śmierć⁵².

Karaimskie śluby

Ceremonia ślubna jest obchodzona przez Karaimów niezwykle uroczysto. Pannie młodej, przed pójściem do kienesy rozplata się włosy i śpiewa pieśni, zakładając welon, a młodego naciera się winem. Oboje spotykają się przed świątynią, w której hachan zakłada im obrączki i udziela błogosławieństwa. Potem przy plackach weselnych – orowajach, baraninie i winach bawi się do późnej nocy. Przysłowie karaimskie mówi: „prawdziwe wesele – ile gości, tyle baranów zarżniętych”.

⁵⁰⁾ Abkowicz R., Co oznaczają nasze święta i inne specjalne dni, [w:] Almanach Karaimski 2001, Pod redakcją M. Abkowicz i A. Sulimowicz, Bitik, Wrocław 2007

⁵¹⁾ Zajączkowski A., Zaręsy religii karaimskiej, Bitik, Wrocław 2006, s. 17

⁵²⁾ Patrz: Karaimi na Krymie, www.eastway.pl/karaimi+na+krymie

Narodziny

Wśród Karaimów obowiązuje obyczaj nie wymieniania imienia dziecka przed narodzinami i tydzień po nich, aż do uroczystego nadania imienia w kienesie. Kiedy rodzi się dziewczynka, w kienesie wypowiada się jej imię oraz specjalne błogosławieństwo (kutlamach). Kiedy rodzi się chłopiec obrzęd jest bardziej rozbudowany. Ośmiodniowi chłopcy przechodzą obrzezanie – niegdyś, jeśli głośno dziecko przy tym krzyczało, wróżono mu długie życie. W przeszłości chłopcom nadawano imiona starotestamentowe, a dziewczynkom tureckie (np. Ałtyn – złoto.)

Pogrzeb

Karaimska rodzina czuwa przy umarłym aż do dnia pogrzebu. Bliscy nie mogą w tym czasie wykonywać żadnych prac – jedzenie przynoszą im dalsi krewni. Istnieje zwyczaj palenia tyłu świeczek, ilu członków rodziny opłakuje zmarłego. Po pogrzebie wszyscy rytualnie obmywają ręce. Podczas stypy hazzan modli się nad kielichem wina, z którego potem wszyscy nadpiją łyk – i dopiero wtedy wnoszone jest jedzenie.

Karaimi bardzo czczą miejsca pochówku. Nie usuwają z nich niczego, szczególnie bujnej roślinności i drzew. Jeżdżą się modlić na cmentarze w miejscowościach, w których od dawna już ich nie ma, ale są ich zmarli. Jeżeli nie mogli przywieźć tam swoich bliskich, to stawiali na tym cmentarzu specjalny kamień upamiętniający zmarłego.

Mniejszość karaimska w Polsce – podstawowe informacje.

Nazwa Karaim – pochodzi od hebrajskiego i arabskiego wyrazu *qara*, co znaczy „czytać, recytować”. Religia karaimska uważana jest dosyć powszechnie za odłam mozaizmu, jednak obecnie pozostaje poza oficjalnym judaizmem jako takim, toteż w Izraelu karaimi nie są uważani za żydów. Paradoksalnie, właśnie karaimi palestyńscy, jednoznacznie określają swoją religię jako judaizm. Na ich stronie internetowej można przeczytać: „*Karaicki judaizm, albo karaizm jest oryginalną wiarą Pism Hebrajskich (Starego Testamentu)*”.

Karaimi, zgodnie z Ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym z 2005 roku¹, są jedną z czterech mniejszości etnicznych (obok Romów, Tatarów i Łemków) uznanych w Polsce.

Karaimi są najmniej liczną mniejszością etniczną. Podczas przeprowadzonego w 2002 r. Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań narodowość karaimską zadeklarowało 43 obywateli polskich. Według karaimskich rejestrów liczba ta wynosi około 120 osób. Dysproporcja pomiędzy tymi wartościami wynika z różnego samookreślenia przedstawicieli tej społeczności. Podstawowym kryterium jest: narodowość – Karaim, wyznanie – karaimskie. Pozostałe to: narodowość – Polak, wyznanie – karaimskie oraz narodowość – Polak, wyznanie – inne niż karaimskie. Są też osoby, które nie określają narodowości ani wyznania². Bardzo trudno jest, zatem stwierdzić faktyczną liczbę osób pochodzenia karaimskiego w Polsce. Według prof. Pełczyńskiego, badacza tej społeczności, obecnie liczebność karaimów w Polsce to ok. 100 osób³.

Karaimi są nietypową mniejszością, łączą bowiem cechy mniejszości religijnej i etnicznej. Trzeba jednak podkreślić, że wyłącznie tzw. Karaimi krymsko-polscy są jednocześnie zarówno grupą religijną jak i etniczną. W świecie egzystują jeszcze dwie grupy wyznawców religii karaimskiej, których członkowie nie są etnicznymi Karaimami. Są to karaimi orientalni, pochodzenia semickiego, występujący głównie w Palestynie i krajach muzułmańskich (prawdopodobnie także w USA), oraz karaimi słowiańscy, żyjący w Rosji. Karaimi krymsko-polscy natomiast są ludem tureckim.

¹ Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, z dnia 6 stycznia 2005 r (Dz.U. 2005 Nr 17, poz. 141; zm. Dz.U. 2005 Nr 62, poz. 550)

² Abkowicz M., *Karaimi we Wrocławiu*, [w:] *Almanach Karaimski*, pod red. M. Abkowicz i A. Sulimowicz, Wrocław Bitik 2007, s.107

³ Pełczyński G., *Karaimi Polscy*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 2004, s.35

Dzięki działalności karaimskich misjonarzy, wyznanie karaimskie promieniowało we wszystkich kierunkach i w ciągu VIII-X wieku rozprzestrzeniło się w Syrii, Mezopotamii, Azji Mniejszej i in. Jego wpływy poprzez Afrykę północną sięgnęły aż po Ocean Atlantycki (Maroko), dotarły też i do stepowych obszarów nadkaspjsko-czarnomorskich. Wśród ludów półkoczowniczych tureckich znalazły się również duże grupy ludności wyznającej religie karaimską⁴. Karaimi, prowadząc działalność misyjną, zdołali nawrócić część ludności Chazarii. Imperium chazarskie, choć krótkotrwałe, obejmowało tereny całej dzisiejszej południowej Rosji. Karaimizm przyjęła część ludności pochodzenia tureckiego, osiadła na Półwyspie Krymskim i stepach południoworuskich. Współcześni Karaimi polscy, litewscy i krymscy wywodzą się z części ludności państwa chazarskiego oraz – po jego upadku w drugiej połowie X wieku – z przybyłych później na te ziemie szczepów kipczacko-połowieckich pochodzenia tureckiego⁵.

W XIV wieku część owych Karaimów przybyła z Krymu na ziemie Wielkiego Księstwa Litewskiego i związała się z państwem litewsko-polskim. Według tradycji sprowadził ich książę Witold, najpierw na granicę Wielkiego Księstwa z posiadłościami Zakonu Kawalerów Mieczowych (głównie do miast Poniewież, Troki i Wilno), a później do grodów ruskich (Łuck, Halicz, Lwów).

Świadomość etniczna Karaimów zaczęła budzić się w XIX wieku. Grzegorz Pełczyński wskazuje na jej trzy składniki: przekonanie o wspólnym pochodzeniu, świadomość odrębności etnicznej oraz stosunek do terytorium. Można uznać, że Karaimi polscy mieli trzy ojczyzny ideologiczne: Krym, Ziemia Święta oraz Polska, przede wszystkim od czasów odzyskania niepodległości po I wojnie światowej. W tym też czasie w sposób w pełni uzasadniony można ich nazwać Karaimami polskimi, ze względu na spore już zasymilowanie z polską społecznością i lojalność wobec Rzeczypospolitej⁶. Rozwój świadomości etnicznej niewątpliwie wiązał się z istnieniem warstwy inteligencji karaimskiej, głównie pracowników rosyjskiej administracji, wśród których narodził się nieformalny ruch odrodzenia etnicznego, zmierzający do pogodzenia tradycji z przemianami społecznymi. Objawiało się to zwłaszcza w rozwoju literatury pięknej, zapoczątkowaniu czasopiśmiennictwa

⁴ Zajączkowski A., op.cit. s.8

⁵ Dubiński A., op.cit.

⁶ Pełczyński G.: Karaimi polscy, Sprawy Narodowościowe 1993, z.1s.282

w języku rosyjskim i złagodzeniu przepisów kultu religijnego (m.in. wzrost znaczenia języka karaimskiego zamiast hebrajskiego w liturgii)⁷.

Apogeum rozkwitu życia kulturalnego Karaimów w Polsce przypada na okres międzywojenny. Licząca wówczas ok. 1000 osób mniejszość zawdzięczała ów rozkwit stosunkowo licznej warstwie inteligencji pragnącej odrodzenia swej społeczności⁸. Karaimi częstokroć osiedlali się w Warszawie. Byli to głównie urzędnicy zatrudnieni w carskiej administracji. Trudno określić, jaka była ich liczba, gdyż nie wszyscy zostawali tu na stałe. Nie utworzyli też w Warszawie nowego dżymatu, lecz gromadzili się z okazji świąt czy innych uroczystości w mieszkaniach prywatnych. W 1980 Karaimi założyli swój cmentarz, który służy im do dziś⁹.

Podczas II wojny światowej Karaimów nie dotknął los Żydów czy Romów tylko dlatego, że indagowany przez Niemców światowej sławy lwowski antropolog Jan Czekanowski, zaświadczył w 1942 roku o ich tureckim pochodzeniu¹⁰.

Po II wojnie światowej i włączeniu Litwy oraz wschodnich regionów Polski do ZSRR, również wszystkie gminy karaimskie z tych terenów znalazły się w nowej sytuacji. Z pięciu kenes karaimskich została w Związku Radzieckim tylko jedna – w Trokach¹¹. Po repatriacji do Polski ok. 200 Karaimów rozproszyło się pojedynczo lub w niewielkich grupach po całym obszarze Polski¹². Wielu Karaimów, zwłaszcza ze starszego pokolenia, pozostało jednak w ZSRR, uważając, że wyjazd z tradycyjnych siedzib osłabi tożsamość grupy. Prognozy te do pewnego stopnia się sprawdziły. Ze względu na rozproszenie ograniczony został kontakt między członkami społeczności, czego skutkiem jest obumieranie tradycji, znajomości języka, obrzędów i liturgii u młodego, wychowanego już w Polsce pokolenia¹³.

Największą liczebność w Polsce powojennej Karaimi osiągnęli na początku lat sześćdziesiątych: liczyli wtedy prawie 300 osób. Następnie liczba ta zaczęła gwałtownie spadać.

⁷ Pełczyński G.: Karaimi polscy..., s.283

⁸ ibidem

⁹ Pełczyński G., *Rys dziejów Karaimów warszawskich*, [w:] Warszawa, *etniczne i społeczno-kulturowe zróżnicowanie miasta (XVII-XXw.)* pod red. A.Stwarza, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Warszawa 1998, s.64

¹⁰ Juzwa-Ogińska A., *Kara znaczy czytać. Rzecz o Karaimach, najmniejszej polskiej mniejszości*, Pro Memoria nr 6 (7) 15 września 2003

¹¹ Szyszman Sz., *Karaimizm. Doktryna i historia.*, Wrocław, Bitik 2005, s 138

¹² Szyszman Sz., *op.cit.*, s. 139

¹³ Działko K., *Mniejszości etniczne w Polsce – Karaimi*, www.etnologia.pl

Głównym skupiskiem Karaimów stała się Warszawa i jej okolice. W pierwszych latach powojennych mieszkańcy różnych dzielnic stolicy, a także miejscowości podwarszawskich zbierali się w poszczególnych mieszkaniach, by móc wspólnie celebrować uroczystości i święta. Z czasem jednak, wskutek zaniku znajomości liturgii, wspólne modlitwy odbywały się głównie na cmentarzu karaïmskim przy u. Redutowej. Zachowanie karaïmskich tradycji zależało w dużej mierze od endogamii. W tak nielicznej społeczności stawała się ona coraz mniej możliwa. Zaczęły przeważać małżeństwa mieszane, nieuchodzące już (jak w dwudziestoleciu międzywojennym), za naganne¹⁴. Osoby łamiące zasadę endogamii mogły nadal przynależeć do wspólnoty karaïmskiej, jednakże ich dzieci, mimo iż mogły utrzymywać kontakty z karaïmskimi krewnymi, nie były uważane za Karaïmów¹⁵.

W roku 1936 Sejm Rzeczypospolitej przyjął ustawę o stosunku państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w RP¹⁶, w oparciu o którą utworzono Karaïmski Związek Religijny. Art. 1 ustawy stanowił: „*Karaïmski Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej, posiadający własny ustrój i własny zarząd wewnętrzny, jest samodzielny i niezależny od jakichkolwiek obcokrajowych władz duchownych lub świeckich*”. Zwierzchnią władzą Karaïmskiego Związku Religijnego jest Hacham Karaïmski w Rzeczypospolitej Polskiej, sprawujący naczelny zarząd spraw wyznania, nadzór nad całym duchowieństwem karaïmskim i pieczę nad potrzebami religijnymi Karaïmów w RP. Stanowisko Hachana jest dożywotnie. Na czele gminy wyznaniowej stoi Hazzan, którego zastępcą i pomocnikiem jest Szamasz, obaj wybierani przez ogólne zebranie członków karaïmskiej gminy wyznaniowej, zatwierdzani na stanowiskach przez Hachana. Pomocnikami Szamaszów są Ochuwczowie, których mianuje Hacham.

Jedynym hazzanem w powojennej Polsce był Rafał Abkowicz. Od 1929 do 1938 pozostawał na stanowisku hazzana i nauczyciela religii w Łucku na Wołyniu. W 1938 został przeniesiony na równorzędne stanowisko do Wilna, gdzie pełnił tę funkcję do roku 1946, do czasu repatriacji do Polski. W marcu 1946 wyjechał

¹⁴ Pełczyński G., *Rys dziejów Karaïmów Warszawskich*, [w:] Warszawa: etniczne i społeczno-kulturowe zróżnicowanie miasta (XVII-XX w.), pod red. A. Stawarza, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Warszawa 1998, s.66

¹⁵ Pełczyński G., *Karaïmi Polscy*, PTPN, Poznań 2004, s. 47

¹⁶ Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z dnia 24 kwietnia 1936 r.)

z żoną i młodszymi synami do Polski i osiedlił się we Wrocławiu. Zmarł we Wrocławiu w 1992 roku. Jest pochowany na Cmentarzu Karaimskim w Warszawie.

Karaimi mieszkający w Polsce zrzeszeni są w dwóch organizacjach: kontynuującym tradycje międzywojenne Karaimskim Związku Religijnym, pod przewodnictwem profesora Szymona Pileckiego oraz w Związku Karaimów Polskich w RP, kierowanym przez Mariolę Abkowicz. Członkowie mniejszości karaimskiej mieszkają przede wszystkim w Warszawie i okolicach, ale także we Wrocławiu oraz w Trójmieście, Opolu i Krakowie. Odległe od siebie miejsca zamieszkania nie sprzyjają konsolidacji ludności karaimskiej a brak codziennych kontaktów również nie ożywia życia społecznego i utrudnia w dużej mierze kultywowanie języka ojczystego. Największe skupisko Karaimów polskich znajduje się w Warszawie – żyje tu ok. 50 osób należących do tej mniejszości etnicznej. Większość należy do inteligencji. Dziedziną, w której członkowie tej społeczności notują największe osiągnięcia naukowe jest turkologia¹⁷.

¹⁷ Pełczyński G., *Rys dziejów Karaimów Warszawskich*, [w:] *Warszawa: etniczne i społeczno-kulturowe zróżnicowanie miasta (XVII-XX w.)*, pod red. A. Stawarza, Warszawa 1998, s.67